

Verandering en groei

Boekbespreking

Harry Huisman

Bespreking van C.W.A.M. van Paridon, *Changing For Growth. A study on the process of long-term economic development for an open and industrialised economy*, Delft, 1987; 262 p., ISBN 90-70879-89-1

Begin september is Van Paridon in Rotterdam gepromoveerd op een proefschrift met de titel *Changing for Growth*. Hij heeft hiermee een boek toegevoegd aan de schier onafzienbare lijst publikaties over de lange-termijn ontwikkeling van een economisch systeem.

Van oudsher zijn de maatschappelijke ontwikkelingsprocessen een inspiratiebron geweest voor onderzoek. Vrijwel elke school in het economische denken heeft vanuit zijn specifieke uitgangspunt en met behulp van zijn kenmerkende onderzoeksmethode een poging gedaan om de determinanten achter dergelijke ontwikkelingsprocessen bloot te leggen. In dit verband wil ik als voorbeeld slechts enkele theorieën noemen: de klassieke verklaaringsmodellen van onder anderen Ricardo en Marx, de theorie van trapsgewijze ontwikkeling van de Duitse Historische School, de fasetheorie van Rostow tot de modernere groeitheorieën van Keynesiaanse en van Neo-klassieke huize. Deze lijst kan eenvoudig worden uitgebreid met de talloze empirische bijdragen van onder anderen Salter, Schultz en vanzelfsprekend Kuznets of met de stroom publikaties naar aanleiding van de zogenaamde drie sectoren hypothese van Clark en Fourastié.

De reden waarom Van Paridon juist op dit veel bestudeerde terrein zijn onderzoek heeft verricht is dat hij ontevreden is over het feit dat na twaalf jaar van economische crisis en discussies nog steeds geen afdoende oplossing is gevonden voor de huidige economische problemen. Alle gekumuleerde kennis op het gebied van economische ontwikkeling ten spijt, blijken ekonomen het meer dan ooit oneens met elkaar te zijn over de oorzaken en dus ook over de oplossingen van de crisis met als gevolg een verlamrende invloed op het economische beleid. Van Paridon verwijt de huidige generatie onderzoekers onder meer dat zij binnen hun eigen (te beperkte) paradigma blijven en hun aandacht te veel richten op de ontwikkeling van steeds complexere

modellen. De modellen kunnen hierdoor weliswaar aan puur esthetische waarde winnen, omdat de ekonometrische en statistische methoden, waarvan gebruik wordt gemaakt, voortdurend geavanceerder worden, maar het is volgens hem twijfelachtig of hierdoor ook aan realiteitswaarde wordt gewonnen. In deze opvatting staat hij niet alleen. In een overzichtsartikel van Den Butter (1984) over modellenbouw wordt onder andere ook op dit probleem gewezen. Te veel variabelen en te veel relaties blijven dikwijls buiten de analyse en daar ligt volgens Van Paridon de hoofdoorzaak van de grote verwarrend onder ekonomen. Hij gaat derhalve onder het motto van "... our job is not complete until we understand the dynamic, adaptive processes ..." (Day, 1975, 2) op zoek naar "... a more realistic and more convincing description of the process of long-term development for an industrialised and open economy" (5).

Expliciet verwacht hij hierbij, naast zijn zuiver wetenschappelijke intentie, ook beleidsrelevante konklusies te kunnen trekken teneinde de economische ontwikkeling zodanig te beïnvloeden dat de negatieve consequenties daarvan zoveel mogelijk worden voorkomen (12).

Met deze formulering van zijn onderzoeksdoelstelling komt Van Paridon dicht bij de taakomschrijving van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, zoals deze bij wet is geregeld. Opmerkelijk is overigens dat ondanks de 32 (!) pagina's literatuurverwijzingen het geruchtmakende rapport *Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie* (WRR, 1980a) dat onder de redactie van zijn promotor Van der Zwan tot stand is gekomen en waarin deze problematiek ook centraal staat, noch de preadviezen van dit rapport worden genoemd.

Wie na het lezen van de doelstelling die Van Paridon nastreeft met zijn studie, in de veronderstelling verkeert dat hij een soortgelijk onderzoek zou verrichten als destijds de Raad, komt echter bedrogen uit. Voor een deel ben ik daar gelukkig mee, ten dele vind ik het ook jammer.

Als pluspunt van het boek zou ik namelijk de poging willen beschouwen om tot een coherente theorievorming te komen met betrekking tot de lange-termijn economische ontwikkeling, waarbij zowel de structurele als de internationale komponent in beschouwing zijn genomen. Want als het PTNI-rapport en soortgelijke rapporten zoals dat van IFO (1981), DIW (1981) en Fels en Schmidt (1981), iets duidelijk maken, dan is het dat de theoretische fundering van de lange-termijn ontwikkeling die rekening houdt met structurele veranderingen en de internationale kontekst uitermate zwak kan worden genoemd (zie bijvoorbeeld Wagener, 1985).

Teleurstellend daarentegen is dat het onderzoek louter theoretisch blijft, ondanks de vele verwijzingen naar de werkelijkheid om aan te tonen dat deze aanzienlijk ingewikkelder in elkaar steekt dan de vooronderstellingen van een aantal besproken theorieën ons willen doen geloven. Na de bespreking van een aantal theorieën konstrueert Van Paridon een dynamisch theoretisch economisch model waarin hij de konklusies uit het eerste gedeelte van zijn onderzoek verwerkt, maar 'toetst' dit niet met empirisch materiaal. Hij selekteert een aantal initiële waarden, prikt de koëfficiënten van de afzonder-

lijke variabelen en simuleert vervolgens de ontwikkeling over 60 perioden. Onderzoek hoort volgens mij ook empirisch te zijn.

Laten wij zijn betoog hier -noodgedwongen- summier weergeven. Van Paridon gaat uit van de veronderstelling dat een lange-termijn economische ontwikkeling door een drietal processen wordt bepaald: de economische groei, de transformatie van de economische structuur en de internationale economische betrekkingen.

In het eerste gedeelte van zijn onderzoek (de hoofdstukken 2, 3 en 4) staan de theorieën die deze processen en de samenhang daartussen beschrijven, centraal. Bij de bespreking van een groot aantal groeitheorieën (aan de orde komen onder andere de theoretische bijdragen van Harrod en Domar, Kaldor, Robinson, Solow, Swan en Meade) komt Van Paridon al snel tot de (op zich niet verbazingwekkende) konklusie dat het hoge niveau van aggregatie, waarop deze theorieën betrekking hebben en/of de vooronderstellingen die aan deze theorieën ten grondslag liggen, verdere theoretische vooruitgang belemmeren. Want uit deze theorieën blijkt dat technische vooruitgang tot economische groei leidt. Echter doordat de meeste groeimodellen makro-economisch georiënteerd zijn, worden veranderingen in de economische structuur (indien niet iedere sektor dezelfde produktiviteitstoename kent) bij voorbaat uitgesloten van de analyse. Door nu het niveau van aggregatie te verlagen kunnen transformatie van de economische structuur en economische groei met elkaar in verband worden gebracht. Want dat de economische groei en transformatie van de economische structuur elkaar beïnvloeden is "quite obvious" (Svennilson, 1954, 8): groei leidt tot structurele veranderingen terwijl transformatie van de economische structuur op zijn beurt een voorwaarde is voor verdere groei.

Na een kort intermezzo waarin Van Paridon omschrijft wat hij onder economische structuur verstaat, onderzoekt hij de vraag of de transformatie van de economische structuur volgens vaste patronen verloopt. Naast de vraag-theoretische benadering die verschillen in de inkomenselasticiteit van de vraag (de zogenaamde Engel-curve) als de determinant beschouwt van de industriële dynamiek, besteedt Van Paridon aandacht aan de meer technologisch georiënteerde benadering (onder andere die van Kuznets en Schumpeter). Hierbij gaat het vooral om de bedrijfsklasse waarin technologische vernieuwingen tot stand komen en die door clustering van een aantal van deze vernieuwingen de *leading sector* wordt.

Wanneer verondersteld wordt dat de afzonderlijke sectoren een homogeen produkt produceren, kunnen we Giersch volgen die goederen van deze leidende sektor *Schumpeter-goederen* (1979, 632) noemt. Door imitatie en diffusie van de technologische kennis worden deze goederen op den duur standaardgoederen en daardoor onderhevig aan binnenlandse concurrentie of ingeval van een internationale kontekst aan binnen- en buitenlandse concurrentie: *Heckscher-Ohlin-goederen* (zie ook Van Gemert, 1985, 108 en verder). Een soortgelijke redenering, gebaseerd op de diffusie van kennis van het centrum naar de periferie, is terug te vinden in een pagina-lang citaat van Ozawa in een preadvies van de WRR (1980b, 9).

De lengte van de periode die verstrijkt voordat Schumpeter-goederen Heckscher-Ohlin-goederen worden, hangt af van een aantal factoren, zoals het imitatievermogen van de navolgers en het tempo waarin de leider het technologische traject (Dosi, 1982, hieronder wordt verstaan de reeks proces- en produktvernieuwingen die in het spoor liggen van de oorspronkelijke innovatie) kan afleggen. Op deze wijze kan de leider zijn voorsprong proberen te consolideren dan wel vergroten.

Ook hier blijkt de technologische ontwikkeling dus een dominante rol te spelen. Het niveau van aggregatie is echter eveneens van belang omdat de afzonderlijke bedrijfsklassen qua samenstelling (zowel technologisch als met betrekking tot het goederenpakket) verre van homogeen zijn. Naast de op-eenvolging van bedrijfsklassen in de lange-termijn ontwikkeling blijkt dat met name produkten *binnen* een bedrijfsklasse elkaar hebben opgevolgd.

Van Paridon had nu mijns inziens kunnen volstaan door te wijzen op het feit dat dit verschijnsel in de internationale kontekst zijn pendant heeft in de **inter-industry-trade** en de **intra-industry-trade** en het hoofdstuk over de internationale handel achterwege kunnen laten of bij de theorie die de *intra-industry-trade* analyseert, kunnen beginnen.

Nochtans heeft hij, wellicht met het oog op volledigheid, een hoofdstuk gewijd aan theorieën van internationale handel, beginnend bij het begin: de Mercantilisten. Of dit hoofdstuk bijdraagt aan een beter begrip van Van Paridons gedachten, is echter twijfelachtig. Veel van de kritische kanttekeningen die Van Paridon heeft geplaatst bij de behandeling van de groetheorieën, komen hier om dezelfde reden terug. Verder lijkt mij de bespreking van monokausale en statische theorieën, zoals die van Heckscher-Ohlin, niet zinvol. Eerder heeft hij immers al aangegeven, dat het hem om een dynamisch proces gaat, waarbij verschillende determinanten van belang zijn. Dit hoofdstuk lijkt mij niet meer op te leveren dan uit de review-literatuur al bekend is.

Het eerste gedeelte afsluitend, konkludeert Van Paridon dat de afzet, technologische ontwikkeling en produktiviteitsgroei van groot belang zijn in het proces van de lange-termijn ontwikkeling. Daarnaast wijst hij erop dat deze factoren slechts op een laag niveau van aggregatie kunnen worden geanalyseerd. Door nu gebruik te maken van het bedrijfseconomische concept van de produktlevenscyclus kan zowel aan de kritiek ten aanzien van het niveau van aggregatie als aan die ten aanzien van het feit dat economische ontwikkeling door vele factoren wordt beïnvloed, worden voldaan. Een verdere disaggregatie dan tot het niveau van het afzonderlijke produkt is namelijk niet mogelijk. Daarnaast zijn in de levenscyclus van een bepaald produkt zowel vraagfactoren (*demand-pull*) als aanbodfactoren (*technology-push*) werkzaam. Dit samenspel van vraag- en aanbodfactoren wordt duidelijk, wanneer het produkt de afzonderlijke stadia van een levenscyclus doorloopt: introductie, expansie, rijpheid en teruggang (zie bv. De Jong, 1981, 83).

In het tweede gedeelte van zijn boek ontwikkelt Van Paridon een dynamisch economisch model, waarin dit concept van de produktlevenscyclus is verwerkt. Aan de vragen hoe economische modellen gestructureerd moeten zijn, welke vergelijkingen opgenomen dienen te worden en aan welke voor-

waarden een model moet voldoen, zal ik geen aandacht besteden. Hierover zal men mijns inziens vrijwel altijd van mening blijven verschillen. Van Paridons model (in zijn geheel weergegeven in de appendix van hoofdstuk 5) is eenvoudig maar voldoet zover ik kan beoordelen aan het doel, waarvoor hij het wil toepassen. Het heeft in zijn meest uitgebreide variant een sektor die niet aan buitenlandse concurrentie onderhevig is en een drietal sectoren die daar wel mee te maken hebben en waarin respectievelijk nieuwe, geaccepteerde en verouderde produkten worden geproduceerd. Deze sectoren kennen daardoor een verschillende levensduur van het geïnvesteerde kapitaal.

Na de structuur van het model te hebben getoetst op geaggregeerd niveau (de basisprojectie, waaraan Van Paridon steeds refereert), simuleert hij met behulp van dit model verschillende ontwikkelingspatronen, afhankelijk van een bepaalde konstellatie van de exogene variabelen. Met behulp van de uitkomsten van deze simulaties die over een tijdsperiode van 60 periodes lopen, wordt vervolgens nagegaan wat de consequenties zijn van veranderingen in de exogenen voor de economische groei en de werkgelegenheid.

Hierbij zij nogmaals opgemerkt, dat deze projecties niet afhangen van geschatte waarden, maar van startwaarden die Van Paridon heeft geselecteerd. Indien deze simulatie-uitkomsten een ontwikkelingspatroon laten zien waarin bijvoorbeeld de werkloosheid stijgt tot 20 %, verwacht Van Paridon dat een overheid, die overigens niet in zijn model is opgenomen, maatregelen zal nemen.

Van Paridon is zich zeer goed bewust dat de uitkomsten van zijn modelsimulaties in hoge mate afhangen van de selectie van de initiële waarden en coëfficiënten van de variabelen (193). Daarom heeft hij onderzocht of de uitkomsten van de afzonderlijke modellen bij een aantal veranderingen in de exogenen overeenkwamen met de *a priori* verwachte waarden. De resultaten hiervan blijken zodanig te zijn, dat Van Paridon konkludeert dat "... the three models developed were not too unrealistic" (193). Ik betwijfel evenwel of deze konklusie op basis hiervan kan worden getrokken. De specificatie van een aantal vergelijkingen die afhankelijk zijn van het werkloosheidspercentage, is namelijk zodanig, dat 'irreële' uitkomsten zijn uitgesloten. "The main reason to include such relationships in the model was to prevent a derailment of the model, ... (160).

In het laatste hoofdstuk vat Van Paridon de voornaamste lijnen van zijn betoog nog eens samen. Verder pakt hij enkele losse draadjes uit het theoretische gedeelte op en vraagt zich onder meer af waarom het proces van economische transformatie niet altijd even soepel verloopt. Tentatief geeft hij aan dat fluktuaties in het niveau van onzekerheid, waarmee de investeerder wordt geconfronteerd, hiervan de oorzaak kunnen zijn. De onzekerheid is in de eerste levensfase van een produkt zeer groot en neemt af naarmate het produkt latere stadia van zijn cyclus bereikt. Bovendien hangt de onzekerheid af van de omvang van de achterstand ten opzichte van de technologische leider. Hoe groter de achterstand, hoe gemakkelijker deze kan worden ingelopen door de leider te imiteren (overeenkomend met de zogenaamde *learning-curve*).

Hier liggen volgens Van Paridon de mogelijkheden voor het overheidsbeleid om de economische ontwikkeling te beïnvloeden. "The proposed policies are aimed at the creation of optimal conditions to change" (216). In de eerste plaats dient de overheid een stabiele politiek te voeren, gericht op een langere termijn. Hiermee wordt vermeden dat de overheid zelf een bron van onzekerheid is voor het particuliere bedrijfsleven. In de tweede plaats dient de overheid die projecten te subsidiëren die de economische transformatie gunstig beïnvloeden, maar die ten gevolge van de risico-afkeer van de investeerders zonder deze steun niet zouden worden uitgevoerd: "An environment, in which more people would create such new activities, would be desirable" (217). Op de vraag welke specifieke projecten de overheid dan zou moeten stimuleren, blijft hij evenwel het antwoord schuldig. Wellicht staat hem een commissie van 'wijze mannen' (naar voorbeeld van de commissie Wagner) voor ogen. Blijft echter het immanente onoplosbare probleem dat in een gemengde economische orde de markt (de vraagkant) grotendeels bepaalt welke producten succesvol zijn, terwijl Van Paridon hier eerst een 'geschikte' omgeving (de aanbodkant) wil creëren. In de derde plaats dient de overheid het niveau van de kennis met betrekking tot producten en productieprocessen te verbeteren en de aanwezige kennis beter toegankelijk te maken.

Ik vraag mij oprecht af, of Van Paridon zijn hele onderzoek nodig heeft om tot deze conclusies te komen.

Konklusie

Een boekbespreking draagt inherent het gevaar mee dat bij de lezer daarvan een negatief beeld van een boek ontstaat, omdat de recensent voornamelijk wijst op tekortkomingen die een boek volgens hem heeft en over de positieve punten vaak minder sterk uitwijdt.

Van Paridon zou het onderwerp van zijn onderzoek willen typeren met de welbekende spreuk van de Amsterdamse dichter en schrijver Van Brederode: "Het kan verkeren" (259). Hij doelt hiermee op de omslag na 1973 in de economische ontwikkeling: de sterke afname van de economische groei en de daarmee gepaard gaande stagnatie in de ontwikkeling van de arbeids- en kapitaalproductiviteit; de toename van de werkloosheid en de enorme fluctuaties van de wisselkoersen en betalingsbalansen van de afzonderlijke landen. Bovendien doelt hij met deze spreuk op de ontredde in het economische denken die deze teruggang in de economische ontwikkeling heeft veroorzaakt. Beide omstandigheden zijn voor Van Paridon de aanleiding geweest om zijn onderzoek te starten.

Ik zou deze zegswijze ook willen gebruiken om zijn onderzoek te karakteriseren, en dan willen wijzen op de omstandigheid dat Van Paridon volgens mij niet helemaal is geslaagd in zijn opzet. Dit laat echter onverlet, dat hij een interessant proefschrift heeft gepubliceerd, waarin veel aanknopingspunten voor verder onderzoek kunnen worden gevonden. Hij heeft het zich echter niet gemakkelijk gemaakt door een theorie te willen ontwikkelen over een proces waarin alles met alles samenhangt en door deze theorie ook nog te willen 'toetsen'.

Het boek biedt een zeer uitgebreid literatuuroverzicht over de drie processen die de lange-termijn ontwikkeling van een economisch systeem beïnvloeden: economische groei, transformatie van de economische structuur en internationale betrekkingen.

Daarnaast doet de technische uitvoering van zijn boek op twee kleine uitzonderingen na (op pagina 46 wordt gesproken van een *demand-push* hypothese, terwijl een *demand-pull* hypothese wordt bedoeld; en de figuren uit hoofdstuk 5, waarin de uitkomsten van de simulaties worden weergegeven, zijn enigszins onduidelijk), zeer plezierig aan. Dit is met proefschriften wel eens anders. Met name de auteursindex is handig voor mensen die dit boek als een naslagwerk willen gebruiken.

Literatuur

Butter, F.A.G. den, 1984, Macro-economische modelbouw: een terugblik en enige recente ontwikkelingen, *Economisch Statistische Berichten*, 3484, 1140-1148

Day, R.H., 1975, Adaptive Processes and Economic Theory, in R.H. Day and T. Croves, *Adaptive Economic Models*, New York, 1-38

DIW, 1981, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, *Abschwächung der Wachstumsimpulse. Analyse der strukturellen Entwicklung der deutschen Wirtschaft*, Berlijn

Dosi, G., 1982, Technological Paradigms and Technological Trajectories, *Research Policy*, 11, 147-162

Fels, G. und Schmidt, K.-D., 1981, *Die deutsche Wirtschaft im Strukturwandel*, Tübingen

Gemert, H.G. van, 1985, *Orde en beweging in de sectorstructuur*, Groningen

Giersch, H., 1979, Aspects of Growth, Structural Change and Employment: a Schumpeterian Perspective, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 155, 629-652

IFO, 1981, Institut für Wirtschaftsforschung, *Analyse der strukturellen Entwicklung der deutschen Wirtschaft, Strukturberichterstattung 1980*, Berlijn

Jong, H.W. de, 1981, *Dynamische Markttheorie*, Leiden

Svennilson, I., 1954, *Growth and Stagnation in the European Economy*, Geneva

Wagener, H.-J., 1985, Structural Change and International Economic Comparisons in Fink, G., (red.), *Socialist Economy and Economic Policy. Essays in honour of Friedrich Levčik*, Wenen, 83-95

WRR, 1980a, *Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie*, 's Gravenhage

WRR, 1980b, *Sectorstructuurbeleid: Mogelijkheden en beperkingen. Preadviezen bij het Rapport plaats en toekomst van de Nederlandse industrie*, 's Gravenhage